

DARÜLFÜNUN EDEBİYAT FAKÜLTESİ MECMUASI

FELSEFE, İÇTİMAİYAT, TARİH,
COĞRAFYA, EDEBİYAT

İKİ AYDA BİR NEŞROLUNUR.

BU SAYIDA:

	Sahife
Ahmet Refik , Türkler ve Kraliçe Elizabet	3
A. Macit , Japonyada nüfus fazlalığı	29
Yusuf Şerif , Fransız Natüralizmi	54
Köprülüzade Fuat , Habibi	86

— İSTANBUL —
MATBAACILIK ve NEŞRİYAT
TÜRK ANONİM ŞİRKETİ
— 1932 —

Fransız Natüralizmi (1)

İLK KISIM

Natüralizmin menşeleri. Nazariyyesi

Birinci bahis

Antiromatik aksülâmel. Pozitivizm ve Naturalizm

I. Natüralizm kelimesi. — Natüralizm kelimesi, 1870 den sonra edebiyatta ve bilhassa roman ve tiyatrodâ hâkim olmuş olan temayülleri ifade etmek için kullanılmış olan bir kelimedir. Natüralizm, realizmin muakkıbı olmakla beraber onun aynı değildir, ve çok defa yapıldığı gibi bu iki kelimeyi birbirinin müradifi olarak kullanmak, kelimeleri suiistimal etmek olur; çünkü, bu iki mefhum arasındaki münasebetler ne olursa olsun, bu iki kelime, iki ayrı san'at nazariyesini ifade etmektedir.

Litré'nin lûgatinde natüralizm kelimesine bakacak olursak, bu kelimenin şimdiki manasının çok yeni olduğunun farkına varırız. Litré bu kelimenin, ancak on altıncı asırdan on dokuzuncu asra kadar felsefe terminolijî'sindeki mânasını biliyor. Litré'nin bu kelimeye ait tarifi şudur: «Her şeyi, tabiate - birinci prensip diye - isnat edenlerin sistemi.» Litré'yi tashih eden ve tamamlayan Hatzfeld ve Darmsteter'in Dictionnaire général de la langue française ünvanlı lûgatlarında, natüralizm kelimesine şu yeni mâna ilâve edilmektedir: «San'atin, tabiatın tekrarlayışından (reproduction) iba-

(1) Bu tetkik, Martino'nun bu ünvanlı tetkikinden telhis suretile iktibas edilmiştir.

ret olması icap ettiğine dair olan nazariye.» Şüphe yok ki bu tarif, natüralizm kelimesinin avamca tarifidir; fakat sahih (exact) değildir ve eksiklidir; bu tarif, natüralizmi, onun ağabegisi olan realizmden hiç ayırt etmiyor.

Bu kelimenin eksiksiz mânasını verebilmek için, on dokuzuncu asırdaki en mânalı bazı kullanılışlarını kaydetmek ve hangi yollar ve hangi mânalarla önce edebiyatçıların ve sonra herkesin diline girdiğini gözden geçirmek lâzımdır. Bu kelimenin kat'î mânası, aynı zamanda veya arkası sıra almış olduğu mânaların hasılı cem'i, daha doğrusu vasatîsidir.

Şüphesiz, bu kelimenin eski mânası ortadan kalkmıyor. 1882 de, yani, bu kelimenin yeni mânası yerleşmiş olduğu bir tarihte, Caro, natüralizmi, spiritualizm'in zıddı mânasında kullanıyor. Fakat, çok erkenden, natüralizm kelimesi, yakın komşusu olan, ve «bil-hassa, tabiatın mahsullerinin tetkikile iştilal eden kimse» mânasına gelen natüralist kelimesinin bariz tesiri altında kalıyor. On dokuzuncu asrın ilk ortasında, tabii ilimlerin şaşılacak kadar inkişaf edişi, yeni faraziyelerin umuma yayılışı, natüralistlerin usulile, romancı ve edebiyatçıların -ki onlarda müşahede ediyorlar, tasnif ediyorlar ve umumî görüşlere girişiyorlar- usulü arasında, gitgide çoğalan mukayeselere yol açıyor; âlimlerle edebiyatçıları arasındaki benzerliklere işaret ediliyor.

Natüralizm kelimesi, önce san'at tenkidinde, ve sonra edebiyat tenkidine yayan, san'atkârlardır; aynı tarihte realizm kelimesine rağbet kazandıran, yine onlardır; hattâ bu iki kelime bir ara birbirine rekabet ettiler. Meselâ Castagnary, realizm kelimesine natüralizm kelimesini tercih ettirmek istiyor, ve bunun için bu kelimeye tika basa mâna dolduruyor; Castagnary'ye göre natüralist olmak, hem realist hem idealist olmaktır.

Castagnary, 1867 de naturalizmi tarif ederken san'atte pozitivizm'i tarif etmiş oluyor. Resim ve şiirin, ilim ihtirası ve demokrasi ruhile canlandırılmasını istiyor. Gaye, artık natüralist tarzlar (procédés), veya tasnif usulü değildir; gaye, modern ilmin büyük gayesidir;

ilim, dinin yerine geçmeli ve modern devleti kurmalıdır. Binaenaleyh, natüralist edebiyat, pozitivist ve ilmî kelimelerinin on dokuzuncu asrın son yarısında haiz oldukları mânada pozitivist ve ilmî olmalıdır.

İşte, natüralizm ve natüralist kelimeleri, eski felsefî mânalarını muhafaza ettikten başka, biolojinin bütün yeni fetihlerini, resmin realiteyi tasvir hususundaki bütün gayretlerini, ve, modern pozitivistin artistik, siyasî ve içtimâî bütün dileklerini ifade edecek derecede zenginleştikleri zamandır ki Zola onları yakaladı ve kendine mal etti. Yirmi seneden fazla bir müddet, onları o kadar kullandı ki nihayet bunların Zola tarafından icat edildikleri zannedildi; fakat, bunları yaratan Zola olmamakla beraber, onun inadı sayesinde ki natüralizm kelimesi, karşısına çıkarılan realizm, natürist, fiziolojik, ilâh.. gibi rakiplerini yendi.

Natüralizm kelimesi, (1880) e doğru kat'î surette galebe çaldı. Bugün, natüralizm kelimesi, bütün yaşıyan kelimelerin akıbetine uğruyorsa, ve, romantizm kelimesinin başına geldiği gibi onun da mânası çarpılıyorsa bunda şaşılacak bir şey yoktur. Bu iki kelime, esas itibarile haiz oldukları mânadan daha geniş bir mâna aldıktan, ve, hututu sarıh bir surette çizilmiş iki edebî ve felsefî mektebi ifade ettikten sonra, tekrar mânalarının bir kısmını kaybederek çok yavanlaşırlar. Romantizm ve natüralizm kelimeleri, her gün kullanılan dilde, artık romantizm ve natüralizm'in emellerinin ancak bir kısmını, daha doğrusu, ancak bir neticesini ifade ediyorlar. Her günün dilinde, romantizm, hayalci ve hüznü veya mağrur ve isyancı bir haleti ruhiye, natüralizm de tabiatı ve insanı en yabancı ve en ayıplı taraflarile göstermek hususundaki iptilâ mânasına geliyorlar. Bu mâna sadeleştirilişi, kolay, fakat hakikate uygun olmıyan tezatlar yapmak imkânını veriyor.

II. Pozitivist an'ane. — Bununla beraber, romantizm ile natüralizm arasında, eserleri itibarile değil (çünkü, bu hususta istisnalar çoktur), fakat başlıca temayülleri itibarile bir zıddiyet görmek doğrudur. Natüralizm (bu kelimenin yukarıda geçen tarihçesinden

anlaşıldığı üzere), on sekizinci asrın an'anesinin varislerinden biri, ideolojik zihniyetin imtidatlarından biridir; romantizm ise, her şeyden evvel, hissin, ideolojik zihniyete karşı, netice itibarile semeresiz kalan bir isyanıdır.

Şu son senelerde, romantizm kelimesinin mânası çok zorlandı ve romantizm cereyanı, -bütün on dokuzuncu asrı sürüklemiş olan ve bugün bile pek az zabt altına alınarak devam eden- bir hareket gibi gösterildi. Hattâ, daha ileri gidilerek romantizm, beşer fikrinin ebedî bir şekli gibi, klâsikliğin, yani an'änenin bir mübayini gibi telâkki edildi. İmdi hakikatte romantizm, muvaffakiyeti ancak yirmi sene kadar süren, ve bu az zaman zarfında bile şiddetli hücumlara maruz kalan, diğerlerinden farksız bir edebî meslektir. Volterci mektep veya diğer tâbirle «felsefe mezhebi», 1820 den 1830 a kadar (1), klâsik mirasa (fakat bittabi on sekizinci asrın klâsiklik şekline) sadık kalan büyük bir kütleyi etrafına topladı. Katolikliğe ve monarşiyeye eski itibarlarını kazandırmak teşebbüsüne (2) karşı derece derece düşman olan bütün Voltercilik taraftarları, bu pek yakın mazinin (on sekizinci asrın) mirasının, elden geldiği kadar, çoğunu muhafaza etmek istiyorlardı. Volterciler, akıl ve mantığa ve terakkiye iman ediyorlardı; maziye doğru siyasî veya fikrî her dönüş, onların gözünde bir barbarlıktı. Onların edebî meslekleri, felsefî inanışlarına kuvvetli bir surette dayanıyordu; bunlar, an'aneyi, zevki selimi, kaideleri ileri sürüyorlardı: zira, fikirlerince bütün bu şeyler, akıl ve mantığın mahsülü idi. Volterciler çok kuvvetli idiler; gerek ideolog'lara ait yeni eserler olsun, gerek on sekizinci asrın büyük eserlerinin yeni basmaları olsun, bu tarihlerde intişar eden felsefî kitapların adedi, belki hiç bir devirde bunun kadar

(1) Romantizmin en hararetli devrini 1820 den 1830 a kadar tahdit etmek, fikrimizce, mubalegalı bir iddiadır. Y. Ş

(2) Malûm olduğu veçhile, romantikler, önceleri katolikliğin ve monarşinin şiddetli taraftarı idiler; sonraları, ufuklarını genişleterek din sahasında serbest itikatlî, ve siyasette hararetli cümhuriyetçi oldular. Hugo ve Lamartine bu tekâmülün en parlak nûmuneleridir. Y. Ş.

büyük olmamıştır. Katolik gazetelerinin bu «fena kitaplar»ın çoğalmasına karşı açtıkları mücadele, boşa gitmiştir.

1820 nin ideolog'larını 1860 ın pozitivist'lerine, ve 1880 in natüralist'lerine bağlayan zincir hiç kopmamıştır; muhayyelenin ihmallerine ve akıl ve mantık için gösterilen iltizami istihkara karşı husumet, on dokuzuncu asrın hiç bir devrinde tavsamamıştır.

Hakikati halde, 1830 senesi, romantizmin az süren muvaffakiyetlerine hatime çekti. Koyu kralcıların mümessili onuncu Şarl'i devirip büyük ihtilâlin neticelerinin çoğunu kabul eyliyen mutedil kralcıların namzedi Louis Philippe'i tahta geçiren temmuz ihtilâli, «felsefe tarikatı»nın, san'at için san'at nazariyesi tarafından bir kaç sene tehdit edilen «faydalı san'at»ın galebe çalmasına imkân verdi. Romantizmin en kuvvetli muarızı olan Saint - Simon mektebi, bu hususta en büyük rolü oynadı, ve romantizmi, takip ettiği yoldan inhiraf ettirmeğe muvaffak oldu. «San'atin içtimaî vazifesi» prensipi, hemen her yerde, mucize denecek bir çabuklukla galebe çalıyor; ve 1830 dan sonra,, romantizm kelimesinin (eğer bu kelimeye içtimaî sıfatını ilâve etmezsek) artık hiç bir mânası kalmıyor; esasen, temmuz ihtilâlinden iki üç sene sonra, romantizmin tiyatrodaki büyük muvaffakiyetlerine rağmen, ölümü her yerde ilân olunuyor. Az zaman sonra, ideolog'ların akıl ve mantık, zevk, ölçü gibi prensiplerini kendine düştür edinen «aklı selim» mektebi meydana çıkıyor. Her yerden, on sekizinci asrın kısa bir müddet için itirazlara hedef olmuş olan fikir an'anesine, ideolog'ların usulüne, yani Taine'nin iddiasına bakılırsa «Fransız fikrinin hakikî usulü ve beşer fikrinin şah eserlerinden biri olan Fransız klâsik felsefesine» dönülüyor. Pozitif ilimlerin prestiji bir kat daha büyüyor; romantizmin bütün temayülleri, gitgide artan bir şiddetle istihzalara hedef oluyor. Restauration zamanında müşkülâta maruz kalan ve 1830 da serbestiye kavuşan rasyonalist hareket, sahasını müthiş bir surette genişletiyor ve demokrasinin ilerleyişi, ona yeni fetihler için zemin hazırlıyor.

Bugün, Auguste Comte'in şahsiyeti, romantizmi hemen takip

eden bu devreye hâkim görünüyor. İlimlerin bütün bir yeni felsefesilē zenginleşen eski ansiklopedist fikre pozitivizm adını veren, kendisidir.

İmdi, Aug. Comte, on sekizinci asır felsefesinin ve St. - Simon'un tilmizidir, ve romantizm ona hiç tesir etmemiştir. Diyor ki: «Hakikî felsefî fikir, beşer aklının erebileceği bütün mevzulara, aleaâde akli selimin metodik bir surette sadece teşmilinden ibarettir.» Modern bioloji ile tenevvür edecek olan bu akli selim, pozitif fikrin ta kendisidir. Auguste Comte'a göre, onun zaferi, beşer hayatını derin bir surette değiştirecekti; dinî tesirler çok geçmeden ortadan kalkacaktı; fikrî ihtiyaçlarla mânevî ihtiyaçlar arasında artık ziddiyet olmayacaktı; ihtilâl ruhu, artık karşısında intizam ihtiyacını bulmıyacaktı. Auguste Comte, iddiasını şu surette ifade etmektedir: «Pozitif felsefe, insanı, tabiatine en uygun olan içtimaî sisteme muhakkak sevkedecektir...» Siyaset, ahlâk, san'at, hulâsa her şey, bir kaç sene zarfında değişecekti.

Natüralizmin tarihini yazmağa koyulmadan evvel, bu vâsi tablo zeminini göz önünde bulundurmuş olmak lâzımdır; aksi takdirde onun bir çok cihetleri anlaşılamaz. Meselâ bir Littré'nin Auguste Comte'in fikrine ait necip ve safca imanını, veya bir Berthelot'un, ilmin cümhuriyetle birleşince az zaman zarfında beşeriyetin saadeti için harikalar yaratabileceğine dair sağlam kanaatini alâka ve muhabbetle tasavvur edemezsek, natüralizmin cür'etlerini ve hattâ sadeliklerini anlamamız mümkün olamaz. Şunu da unutmamak icap eder ki natüralizm, pozitivizm'e, pozitivizm, Saint - Simonizme, Saint - Simonizm, ideoloji'ye ideoloji de ansiklopedist felsefeye doğrudan doğruya bağlıdır. Realizm ve natüralizm, bir çok tezahüratı olmuş olan büyük bir fikrî hareketin ancak iki tezahürünü teşkil ederler; bu iki cereyanın gerek Fransa'da ferek hariçte pek büyük bir tesir icra etmiş olmalarının başlıca sebebi, ne bir kaç edebî beyannamelerinin parlaklığı, ne de hattâ ilham ettikleri büyük eserlerin güzelliğidir; onların hakikî kuvveti, kendilerinde değil, tezahuru bulundukları fikrî cereyandadır;

onun içindir ki bu iki edebî cereyanın ve bilhassa natüralizm'in formleri, bugün kısmen hükmünden düşmüş ve köhneleşmiş ise de, onların ruhu daima yaşamaktadır. Bu ruh, on dokuzuncu asrın romantizm'den kurtulan ruhunun ta kendisidir.

III. Flaubert. — Realizm. — Fikrî atmosfer'in değişikliğini nazarı itibara almayacak olan bir müşahit, görünüşte haklı olarak şu iddiâda bulunabilir ki realist roman, ve netice itibarile natüralist roman, çok normal bir istihale ile, romantik romandan çıkmışlardır. Hakikaten de romantik romanlar serisiyle realist romanlar serisi arasında âni bir inkıta yoktur; bu iki seri, ikisi ortası şekillerle birbirine bağlıdır. Yazıcılar ve okuyucular, önceleri pek farkına varmadan, 1830 da sevmiş oldukları romantik romandan 1850 ye doğru realist romana ve 1875 e doğru da natüralist romana geçiverdiler. Bu büyük değişme hareketinin takip etmiş bulunduğu başlıca yolları oldukça isabetle kaydetmek kabildir.

1850 den 1860 a kadar hiç kimse muhtelif realist mekteplerin, Balzac'ın mektebinden başka bir şey olmadıklarını kabul etmekte mahzur görmedi. Fakat bu görüş, tamamiyle nazarî idi, zira, o tarihlerde Balzac'ın tesiri kendini ancak yeni göstermeğe başlıyordu; o tarihe kadar, Balzac, ya «sanayi (industrie) edebiyatının» en bariz mümessili diye nefret, veya romantiklerin en romantik muharriri diye meftuniyet kazanmıştı. Ölümünden sonradır ki onun «natüralizm»i keşfolunuyor; Taine, bu yeni görüşe kısaca tercüman olarak Balzac'ın eseri hakkında diyor ki: «Bu eser, beşer tabiatine dair elimizde mevcut en büyük vesika ambarıdır.» Bundan başka, pozitivizm'in yayılması sayesinde, Balzac'ın Comédie humaine'nin mukaddimesindeki velud fikirler daha iyi anlaşılıyor. Balzac, bu mukaddime, vâsi bir plân çizmiş ve bu plânın doğruluğunu bir takım içtimaî görüşler, ve cemiyet ile tabiat arasındaki büyük benzerlikler vasıtasile ispat etmişti. Balzac'a göre, romancı, «içtimaî cinsler (espèces) » i tasvir etmelidir; romancının tasvir ettiği şahıslar, bir cinsin tipleri oldukları için, kitapları da, meselâ on dokuzuncu asırda bir büyük burjuva ailesinin teşekkülü tarihi veya bir tüccarın tercü-

mei hali gibi tetkikler olmalıdır. Balzac, tıpkı Comte'un o tarihlerde yapmak istediği gibi, san'ati, ilmi, siyaseti, sosyoloji'yi, hülâsa her şeyi kucaklamak istiyordu. Zola, Rougon - Macquart roman serisini tasarlıyacağı zaman, Comédie humaine'in bu felsefesini hatırlıyacaktır.

Champfleury ve Flaubert dahil olduğu halde, realistlerin hiç biri Balzac'tan çıkmış değildir. Realizmin ilk müdafii, Champfleury olmuştur. Fakat realizmin asıl galebesini, Flaubert'in Madame Bovary'si temin etmiştir. Bu eserin intişarı üzerine herkes, Flaubert'i realizmin reisi diye tanımıştır ve bugün umumiyet itibarile Flaubert, natüralizmin timsali addedilmektedir.

Fakat Flaubert'in eserinin heyeti mecmuası nazarı itibara alınırsa bu görüş çok yanlıştır. Flaubert, romantiklerin mektebinde yetişmiştir ve romantik lirizmin yolunu sonuna kadar takip etmiştir. İlk eserleri, «romantizm hastalığının» parlak nümunelerindedir; ve, bilâhare, sınırlarını sakinleştirmek, ve hayallerle uğraşa uğraşa hastalanan muhayyelesini dinlendirmek üzere daha mutedil bir san'at nazariyesini meydana getirdiği zaman da hakikî temayüllerinin, romantik temayüllerinin kabil olduğu kadar çoğunu kurtarmağa savaştır. En çok seve seve yazdığı eserler, Madame Bovary veya Education sentimentale olmayıp, kendisine, uzun seneler romantik hayaller âlemine dalmak fırsatını vermiş olan Tentation de Saint Antoine ve Salammbô gibi eserlerdir.

Fakat, buna rağmen, Flaubert, her şeyden evvel Madame Bovary'nin müellifi sıfatile edebiyatta büyük bir yer işgal etmektedir. Madame Bovary, en çok okunan, en çok rağbet gören ve en çok ilham veren eseridir. Madame Bovary, realizmin ve natüralizmin mukaddes kitabı hükmüne geçmiştir. Asır, 1860 a doğru, bu eserde, en şiddetli edebî emellerinin parlak bir surette kuvveden file çıktığını gördü; Madame Bovary'nin, pozitivist zihniyete göre tasarlanan ilk eser olduğunu iddia etmek, hakikate tercüman olmaktır. Bu eseri okuyacak olan en acemi okuyucu bile, daha ilk sahifelerde, muhakkak şunun farkına varır ki muharririn en büyük kaygusu, re-

alite ve müşahede olmuştur. Esasen, Flaubert'in, mevzuunu hakikatten almış olduğu, ve ancak, onu daha muntazam bir tarzda anlatabilmek üzere vak'aları daha vazih, daha sade, daha mantıki kılmağa çalışmış olduğu malûmdur. Bütün tâlî vak'alar bile, ya bizzat muharrir tarafından görülmüştür, veya itimada değer vesikalara göre hikye edilmiştir. Flaubert, çok erken şu kanaata varmıştı ki mevzu ne olursa olsun ona dair yazı yazmadan evvel bir çok vesikalar toplamak lâzımdır.

Bunun için, Flaubert'in, önceleri sırf bediî olan san'at nazariyesine, zamanla biraz ilim felsefesi girmiştir; prensipi itibarile değilse bile, tarzları itibarile edebî faaliyeti, ilmî faaliyete çok benzer telâkki etmiştir; bir şahsı veya bir vaziyeti tesvir ettiği zaman, bir psikoloji tecrübesi mevzuubahis imiş gibi hareket ediyor; tasvire geçmeden evvel, şu veya bu tarzda hareket ediş veya düşünüş hakkında ya bizzat bir çok malûmat toplamış veya toplatmıştır; topladığı veya toplattığı hututun yalnız karakteristik olanlarını alıkoyuyor; bir sentez yapıyor, bir tip vak'a tasvir ediyor; ve bunu yaparken metod'unun isabetinden tamamilen emin bulunuyor. Diyor ki: «İcat olunan her şey doğrudur; deduksyon, induksyondan aşağı kalmaz; sonra da, insan öyle bir noktaya varır ki artık ruha ait hiç bir şey hakkında yanılmaz; muhakkak ki şu saatte zavallı Madame Bovary, Fransa'nın yirmi köyünde ıstırap çekmekte ve ağlamaktadır (1)... Fikrime göre, roman, ilmî olmalı, yani muhtemel umumiyetler hududunu aşmamalıdır, ilâh..»

Eğer Flaubert'in eserlerinin heyeti mecmuasını tetkik etmek mevzuubahs olsaydı, yukarıdaki izahatı verdikten hemen sonra, onun natüralizm'inin, pozotivizm'inin hudutlarını çizmek, uslûp kaygusunun, güzel san'at görüşlerinin nasıl her vakit teknik teferrüat kaygusuna galebe çaldığını göstermek icap edecekti; fikrî oğlu Maupassant'a vermiş olduğu terbiyeye rağmen, realizmden nefret ettiğini

(1) Flaubert demek istiyor ki: bir tip teşkil eden Madame Bovary, ölmüş olmasına rağmen, ona benzer bir çok kadınlar, onun çekmiş olduğu ıztırapları bugün çekmektedirler. Y. Ş.

pek haklı olarak neden söyliyebildiğini, neden Zola'nın nazariyelerini saçmalıkla itham edebildiğini izah etmek lâzım gelecekti. Fakat burada, pozitivist temayüllerin Flaubert'in eserine nasıl girdiğini ve onu nasıl ihata ettiklerini göstermiş olmak kâfidir. Bir görüşten, Madame Bovary, on dokuzuncu asrın ilk «ilmî roman»larından biridir. Teşekküre şayandır ki «ilmî roman» formülü, Flaubert'in bu eserini tarif etmeğe kâfi gelmez; fakat san'at ve muvaffakiyetin verdiği prestij, az zamanda tesirini gösterdi: bu formül, natüralist romanın formülü olmak için eksildiği bütün unsurlarla zenginleştirildi. Bu zenginleştirme, bundan sonraki on sene (1860-1870) zarfında meydana çıktı ve onu temin edenler, önce Goncourt'lar ve sonra Zola olmakla beraber, Taine de buna çok müessir oldu.

İkinci bahis

Realizmden Pozitivizme

Zolanın başlangıçları

I. Realizm. — Goncourt'lar. — Ölümünden bir iki ay evvel (1870), bir gezinti esnasında, Jules de Goncourt, kardeşine demişti ki: «İstedikleri kadar bizi inkâr etsinler.. Bir gün gelecek ki Germinie Lacerteux'yı yazdığımız, ve Germinie Lacerteux'nin, bizden beri, realizm, natüralizm, ilâh.. isimleri altında imal edilmiş ne var ne yoksa, hepsine model vazifesini görmüş ana kitap olduğunu kabul etmek mecburiyetinde kalacaklardır.» Bu sözler, tamamilе doğrudur. Goncourt'lar, — belki ikinci imparatorluk devrinin son realist romancıları oldukları için — realizmin emellerini başkalarından daha eksiksiz bir surette kuvveden file çıkarmışlardır.

Kendilerinden evvel gelenler, programlarını, muhtelif sebeplerden dolayı, çok noksanlı bir surette tatbik etmemişlerdi; Goncourt'lar ise, fikirlerinin hemen hemen sonuna kadar gitmişler ve yaptıklarını pek vazih bir şuur ile yapmışlardır: gerek «mukaddime ve beyanname»leri, gerek eserleri, maksatlarına ait hiç bir tereddüt bırakmıyor. Bu suretle Goncourt'lar 1865 e doğru, muhtelif unsurları birbirini çok tutan bir edebî sistem vücade getirdiler ki hakikati halde natüralizm sisteminin ilk şeklidir. Germinie Lacerteux intişar ettiği zaman, Zola edebî hayata yeni giriyor ve bu roman ona yolunu bulmağa yardım ediyor; Thérèse Raquin, Germinie Lacerteux'dan pek az sonra çıkacaktır.

Goncourt'lar, romana, tarih yolile girmişlerdir. Önceleri, bütün faaliyetlerini, on sekizinci asrın cemiyetine, san'atlerine, örf ve âdatına, mobilyasına, evlerin dekoruna ait monoğrafiler yazmağa

sarf etmişlerdi. Bunu yapabilmek için, büyük mikyasta vesikacılığa ihtiyaç vardı. Bu çalışma usulünü Goncourt'lar, pek tabiî olarak tarihten romana naklettiler. Telâkki tarzlarını telhis eden şu bir kaç cümlelerini iktibas edelim: «Tarih, vukubulmuş olan bir romandır; roman da vukuu mümkün olan tarihtir... Romanlarımıza mahsus karakterlerden biri, bu zamanın en tarihî romanları, tarihe en çok hakikî vak'alar ve en çok hakikî fikirler arzedecek olan romanlar olmak olacaktır. Nasıl ki tarih, yazılı vesikalarla yapılıyorsa, bugünkü roman da tabiate uygun olarak anlatılmış veya müşahede edilmiş vesikalarla yapılıyor. Tarihçiler, mazinin hikâyecileri, romancılar da halin hikâyecileridir...» Onların anladığı tarzda romanı tamamen karakterize edebilen yegâne tâbir, **vesikalı roman** tâbiridir.

Goncourt'lar, muasır cemiyetin bir tablosunu yapmak, bir tarihini yazmak ve bu cemiyetin muhtelif bölmelerini, meselâ edebiyatçıların veya san'atkârların âlemini, bir hastahane sakinlerini, katolik muhitlerini, genç burjuaziayi, halk sınıflarını göstermek istediler. Fakat «ihtirashlı, sinirli, marazî bir surette seriütteessür mahlûklar» olmakla öğünen bu iki kardeş, en çok, sinirleri kamçılayan ve «kalpleri kanatan» mevzuları sevdiler; onun için, bir çok defa anormal vukuatı tasvir etmeğe çalıştılar. Bu görüş tarzı, Germinie Lacerteux-de tebarüz etti (1865); bu roman, hakikî bir isteri vak'asının tetkikidir; muharrirler, bir zavallı hizmetçinin sarhoşluktan ölüme kadar inhitatının muhtelif safhalarını takip ederek onları göze batacak kadar çıplak hutut ile tasvir ettiler. Vak'a, çok hususî olmakla beraber umumî neticeler çıkarmağa müsait olup halk sınıflarının yaşayış şartlarına dair malûmat vermektedir. Bu suretledir ki Gonsourt'ların tarihî romana ait telâkkileri, daha evvel vakit vakit Flaubert'in, onlarla aynı zamanda Taine'nin ve bilâhare Zola'nın ilmî romana ait telâkkileriyle birleşmektedir.

Bu vesikalı romanları yazmak için, gerek şahsî müşahedelerine, gerek bizzat kontrol etitkleri tahkikata müracaat etmişler, ve bu hususta Flaubert'i geride bırakmışlardır. Eserlerini gerek tasarlarken

gerek yazarken vesika kaygusu, onların muhayyelelerine çok müessir oluyordu.

Bu husus, realist emelleri bu kadar sadakatle kuvveden file çıkarmış olmalarını izah eder. Goncourt'larla, roman, hayali unsurlardan kat'î surette vazgeçerek bir tahlil, bir tetkik oluyor. Mevzularını süflî muhitlerden almış olmalarının tesiri pek büyük olmuştur. Bu «müteaffin» sahneler, bu muhitlerde söylenmesi zarurî olan kaba sözler, idealist romanın taban tabana zıddı bir yoldan gitmek isteyen genç realist romancılar için çok cazip bir misal teşkil ediyordu; bu tarzda düşünenler için, popüler mevzulardan daha iyisi olamazdı; bir kaç sene sonra, Assommoir, natüralizmin bu yola sürüklenmek ıstırarında olduğunu gösterecektir.

II. Taine'in tesiri. — Goncourt'lar, Taine'i hiç sevmezlerdi; onu, edebiyatı anlamaz bir edebiyatçı eddeder ve tenkidini ustalıkla, âlimane, fakat «tasavvurun fevkinde yanlış» buluyorlardı; fakat, buna rağmen, o zamanın bütün edebiyatçıları gibi, onun cazibesine kapıldılar ve tesiri altında kaldılar. Taine, realizmin hakikî filozofu, nazariyecisi rolünü oynamıştır; edebiyat sahasında, pozitivizm'in formülünü veren, kendisi olmuştur. Taine, ideolog'ların ve St. Simon'un çoktanberi neşrettikleri fikirlere, muasırlarını kat'î surette kazandırdı. Bu fikirlere göre, psikoloji fiziolojinin bir bahsinden başka bir şey değildir; karakterlerin tetkiki, mizaçların tetkiki demektir; tabiî muhit, her tarafta mukadderatımıza müessir olmaktadır; milletlerin tarihi gibi, fertlerin tarihi de, en şiddetli bir determinizm'e tâbidir.

Ortaya atılır atılmaz rağbet kazanmış olan bu fikirler, romana varıncıya kadar hemen bütün sahalarda bir takım yeni teşebbüslere yol çtılar. Zola'nın natüralist romana ait nazariyesi, önceleri Taine'in fikirlerinden tamamilen mülhemdir; Zola, bu tesiri hiç bir vakit inkâr etmemiştir; Maupassant ve Bourget da, Taine'i üstat tanımışlardır. Taine'in ölümünün ferdasında, Anatole France, bu filozofa dair fikrini şu suretle ifade etmektedir: «Bu kudretli zekânın fikirleri, 1870 e doğru, bizde şiddetli bir antuziazm, dine benzer bir his

uyandırmıştır. Bize getirdiği şey, felsefe ve tarihi, metot ve müşahede idi, vakıa ve fikirdi, felsefe tarihi idi, hasılı ilimdi.»

1855 ile 1865 arasında, Taine, karilerin büyük kütlesine, kendini münekkit olarak tanıttı; realizm de, işte bu on senede inkişaf etti. Bu tevafuk çok erkenden nazarı dikkati celbetmiştir; J. Weiss, daha 1856 da, Th. Barrière'in realiteye uygun bulmadığı tasvirlerini, Madame Bovary'yi ve Taine'in «büyük makalelerini», aynı bütünün bölünemez üç parçası, «kaba edebiyat» ın cülûsunun üç habercisi addediyor.

Bir çok tesadüflerin ilcasiledir ki Taine, menşe ve esas itibariyle sırf felsefî olan bir sistemi, ilk önce edebiyata tatbik etmiştir. Taine, felsefe muhitlerinde hep engellere tesadüf etmişti ve istemiye istemiye önceleri san'at ve edebiyat münekkidi olmuştu; bu husus, Taine'in edebiyatta derin ve seri bir tesir icra etmiş olmasını pek güzel izah eder; sistemin kendisi henüz tamamiyle anlaşılmadan evvel, edebî eserlere tatbik edilişi gürülmüştü. Zola, 1865 de bunu şu suretle ifade ediyor: «M. Taine'in hakikî felsefesinin ne olduğunu bilmem; bu felsefeyi yalnız tatbikatında bilirim.»

Zola ve arkadaşlarının bilhassa anladıkları şu idi ki Taine, edebiyatçı ve tarihçileri, âlimlere — insanı, ilmî bir surette, tetkik edebilsinler diye — vesikalar hazırlamağa davet ediyor. Taine, 1861 de diyor ki: «Bana öyle geliyor ki münevver ve zeki olan her insan, tecrübesini toplamak suretile bir iki iyi roman yazabilir; çünkü bir roman, nihayetülemr, bir tecrübe yığınının başka bir şey değildir.» 1865 de, fikrini daha vazih bir surette şöyle ifade ediyordu: «Romandan tenkide ve tenkitten romana olan mesafe, bugün büyük değildir. Roman ne olduğumuzu göstermiye çalışıyorsa, tenkit de ne olmuş olduğumuzu göstermiye çalışıyor. Bugün her ikisi de, beşere dair, beşer tabiatının bütün çeşitlerine, bütün vaziyetlerine, bütün çiçeklenmelerine, bütün tereddidlerine dair birer ankettirler. Her ikisi, ciddiyetleri, metotları, şiddetli exactitude'leri, istikballeri ve ümitleri dolayısıyla ilme yaklaşıyorlar.» Bu telâkki, bir çok cür'etkârlıkları meşru kılıyordu. Bir romancı, artık müstehcenlik itabından kork-

maksızın, en çetin mevzuları seçebilirdi; artık, tasvirleri, fotoğrafinin sadakatini istihdaf edebilir ve uslûbu da an'anevî hicaplardan sıyrılabilirdi. Artık, ahlakın ilimle alış verişi olmadığı gibi edebiyatla da alış verişi olmayacaktı. Bu, Taine'in sisteminin tabiî bir neticesi idi, ve Taine bu neticeyi açıktan açığa söylemekten çekinmemişti. 1864 de İngiliz edebiyatı tarihinin methalinde, Taine der ki: «Redaat ve fazilet, zaçyağı ve şeker gibi bir takım mahsullerdir.» Zola, Taine'in bir çok kilûkale sebebiyet vermiş olan bu cümlesini, natüralist romanlarının ilki olan Thérèse Raquin'in ikinci tabında kitabe diye kullanacaktır.

III. Zola'nın başlangıçları. — 1864 de, Zola, bir kitapçada küçük bir memurdu. Daha pek küçük yaşında iken, kafasında, istikbale ait büyük edebî hayaller yapmıştı; on sekiz yaşındanberi kendini şair biliyordu; o tarihlerde ikamet etmiş olduğu muhtelif tavan aralarında lirik şiirler, destanlar karalamıştı. Kendisi, dehşetli bir romantikti. Mabutları, George Sand, V. Hugo ve Musset olup ilk eserleri bu üç muharririn tesirlerinin çok vasat bir halitası idi. Bilâhare tapacağı sanemleri bu devirde yakıyor; çılgınca idealisttir; edebiyatın, ilmin tesirine tâbi olmadan inkişaf edebileceğini ispat etmek için bir arkadaşile şidetli münakaşalarda bulunuyor; materyalizm'den nefret ediyor; determinizm'in yeislendirici mesleğine yanaşmıyor. Bilhassa realizm'den ikrah ediyor; diyor ki: «Bu realist kelimeleri ne demek istiyorsunuz? Siz ancak şiiriyetsiz mevzular tasvir etmekle öğüniyorsunuz! Fakat her şeyin — çiçekler gibi gübrenin de — şiiriyeti vardır. San'at birdir.. Spiritüalist, rellist tâbirleri, kelimeden ibarettir; şiir büyük bir şeydir ve şiirin haricinde kurtuluş yoktur.»

İlk eserleri olan Contes à Ninon (1864) ve Confession de Claude (1865), müptezel bir lirizmin mahsülüdür. La Confession de Claude, bir kaç realist teferrüata rağmen, Musset'nin Confessions d'un enfant du siècle unvanlı eserinin beceriksizce bir taklidinden ibarettir. Zola, bu eserde, bir çok romantik şairciklerin yaptığı gibi, Musset'yi örnek tutarak kendine veya komşularına ait aşk macera-

cıklarını anlatıyordu; Zola, bu eseri yazarken, Chatterton'danberi en aşağı muhitlere varıncıya kadar her yerde mecburî bir âdet hükmüne geçmiş olduğu vechile, ruhun sonsuz ıstıraplarına tercüman olmak istiyordu. Fakat bir kaç ay sonra, Zola bu tarzdan vazgeçti. Ekmeğini kazanmak mecburiyetinde olduğu için, gazeteci oldu ve edebiyeta, hattâ san'ate dair bir çok makaleler yazdı. Para kaygusile ve avam tefrika romanlarının en müptezel formüllerine göre yazılmış olan *Le Voeu d'une morte* (1886) ve *Les Mystères de Marseille* (1867) unvanlı iki çok bayağı eseri, bu devreye aittir; bizzat Zola, bunları «aşağılık bir mahsul» diye tavsif etmiştir.

Zola, her akşam, şimdi ismi geçen *Mystères de Marseille*'in bir kaç sahifesini yazdığı tarihlerde, sabahlarını, Thérèse Raquin ismini alacak olan eserine tahsis ediyordu. Fakat bu iki kitap arasındaki mesafe o kadar büyüktür ki insanın bu iki eserin aynı tarihte yazılmış olduğuna inanmıyacağı geliyor. Ve hakikaten, Zola'nın istihalesi, izah edilemezdi, eğer aynı tarihlerde yazmış olduğu tenkidî makalelerde bu istihaleye ait sarîh izlere tesadüf edilmeseydi; bu sıralarda kendisinde büyük bir fikir değişikliği vukubuluyordu.

Zola, bu esnada, daha evvel bahsi geçen tesirlerin altında kaldı. Münekkitlik mesleği, onu, olan bitenden haberdar olmağa, günün eserlerini okumağa mecbur etti; bu, ona, o vakite kadar pek ileriye götürememiş olduğu edebî, artistik, felsefî terbiyesini tamamlamak imkânlarını verdi. Stendhal'i, Balzac'ı, Flaubert'i, Goncourt'ları, Taine'i okudu; Germinie Lacerteux'yi bir makalede çok methetti. Sainte-Beuve'in «teşrihi metod» una, «canlı ve rasyonel tenkit» ine meftun oldu. Fakat, istihalesine en çok yardım etmiş olan şey, Taine'i okuması oldu; Zola, Taine'in zaten fazla sistematize olan mesleğini daha sıkı bir ihtisara tâbi tutarak inceliklere pek yer ayırmıyan bir kaç formüle sığdırdı; ve, bir az evvel öğrendiği şu şeyleri vakit kaybetmeden tekrar edip durdu: edebiyatın gayesi, beşer kalbini açıkça ve pervasızca tetkik etmektir; psikoloji, fizioloji'ye sıkı sıkıya tâbidir; san'at, «ifrazattır; eserlerimizin güzelliğini terleyen (doğuran, ifrazat şeklinde husule getiren), vücudumuzdur.»

Zola, 1866 da, Taine'in mesleğinden, romanın bir tarifini çıkardı ve ilmî bir kongreye gönderdi.

Taine'in tesirinin yanında, başka tesirler de, Zola'yı aynı istikamete doğru hızlı adımlarla ilerlemeğe sevketti: yeni bir telâkki olan tecrübî fizioloji'yi tam o sıralarda vülgarize eden Claude Bernard'ın yazıları, ve bilhassa irsîlikten bahseden bir takım tıbbî eserler, onun edebî kanatlerinin değişmesinde büyük bir rol oynadı. Bunlar bilindikten sonra, Zola'nın, âni denecek kadar büyük bir çabuklukla, realist ve pozitivist'lere ait eski indî fikirlerinden vezgeçişi, kabili izahtır. Zola, bir kaç hafta zarfında, asrın ruhunu keşfetti, ve muvafak olmasını çok istiyen bir yeni dönmenin gayretkeşliğile bu ruhu benimsedi; bu yeniliklere tenkitsizce ve otodidakt'lara mahsus bir açlıkla atıldı; iki seneden daha az bir müddet zarfında, Zola, tamamiyle değişmiş, romancılığa ait yeni bir tarz edinmişti.

Bu yeni tarzın ilk mahsulleri, Thérèse Raquin ve Madeleine Féral'dır. Zola'ya, Thérèse Raquin'i yazmak fikrini ve bu eserin malzemesini veren, bir tesadüf olmuştur. Figaro gazetesi, A. Belot ve E. Daudet tarafından kaleme alınmış olan La Vénus de Gordes ünvanlı eseri tefrika olarak neşretmişti; bu iki muharrir, romanlarında, bir kocayı karısının sevgilisine öldürttükten sonra, iki suçluyu meydana çıkartıyor ve mahkemeye veriyordu. Aynı gazetede çıkan ve bir nevi hikâye mahiyetinde olan bir makalede, Zola, bu mevzuun mutalarını değiştirerek kocayı öldüren karı ile sevgilisini mahkemeye sürüklemeyip vicdan azabının tesiri altında kalan suçluların cezasını birbirlerine verdiriyor: iki aşık birbirini didiklemekle hayatlarını zehirliyorlar. Roman, önce Un mariage d'amour ve ondan sonra Thérèse Raquin unvanı altında intişar etti. Zola, vicdan azabını Taine'in metodile tetkik eden bu eserin şiddetli tenkitlere maruz kalacağını tahmin ediyordu; tahmininde yanılmadı, ve, romanına yapılan hücumlara karşılık vermek vesilesile, eserinin tanınmasına çok yaramış olan bir mücadeleye girişti. 1868 de eseri yeniden basıldı ve Zola bu yeni taba bir mukaddime ilâve ederek ilmî romana ait telâkkilerini tarif etti.

Madeleine Féral, 1868 de intişar etti. Zola, bu romanını, üç sene evvel yazmış olduğu ve fakat hiç bir tiyatro müdirinin temsil etmeğe muvafakat etmediği bir dramdan çıkardı. Eserini, tefrika olarak ve La Honte unvanı altında L'Événement illustré'de neşretti. Fakat bazı abonelerin itirazları üzerine, eserin son kısmını pek çok kısaltmak mecburiyeti hasıl oldu. Adliye, bu eseri takip etmek istedi; bu, eser için, büyük bir reklâm yerine geçti ve Zola bu vaziyetten meharretle istifade etmesini bildi.

Bu iki romanın mevzuları, haddi zatinde çok müptezeldi ve Zola bunları mahsus böyle seçti. Yukarıda da görüldüğü veçhile, Thérèse Raquin, bir tefrika romanına ait bir mevzu üzerine yazılmıştır. Bizzat Zola mevzuu şu suretle telhis ediyor: «Romanın mevzuu, kısaca şudur: Camille ve Thérèse isminde iki genç karı koca, evlerine, Laurent'i kabul ediyorlar; Laurent, Thérèse'in aşkı oluyor, ve her ikisi, ihtirasın tesiri altında olarak, evlenmek ve meşru bir birlşemenin zevklerini tatmak üzere Camille'i suda boğuyorlar. Roman, katil yolile husule gelen bu evlenmenin tetkikidir; iki aşık, sonunda, dehşete, kine, deliliğe giriftar oluyorlar ve her ikisi, suç ortağından kurtulmak çarelerini düşünüyorlar. Neticede, intihar ediyorlar.» Madeleine de aynı tarzda bir mevzudur: bir genç kadının bir birinci sevgilisi oluyor; bu adam ortadan kayboluyor ve kadın onu ölmüş sanıyor; kadın evleniyor ve az çok mes'ut bulunuyor. Dört sene sonra, sevgilisi meydana çıkıyor ve kadın yeniden onun tesiri altına giriyor; koca kıskanıyor, kadın utanıyor ve intihar ediyor. Fakat, gerek Thérèse Raquin'de, gerek Madeleine Féral'da, vak'aların ehemmiyeti hemen hiç yoktur; mühim olan şey, bu romanların dahilî cihazlarıdır.

Zola'nın bu eserlerde istihdaf ettiği şey, «mizaçları, ve uzviyetin — muhitlerin ve ahval ve şeraitin tazyiki altında — maruz kaldığı değişiklikleri tetkik etmektir.» Thérèse Raquin'in bir beyanname mahiyetinde olan mukaddimesinde deniliyor ki: «Karakterleri değil,

mizaçları (1) tetkik etmek istedim. Bütün kitaptaki gayem, bunda toplamıyor... İki kahramanımın aşkları, bir ihtiyacın tatminidir; irtikâp ettikleri katil, zinalarının bir neticesidir. Nihayet, benim vicdan azapları diye tesmiye etmeğe mecbur kaldığım şey, uzvî bir karışıklıktan (bir rahatsızlıktan) ibarettir. Benim gayem, her şeyden evvel ilmî bir gaye idi. Romanım ihtimamla okunsun, görülecektir ki her bahis, fizioloji'ye ait merakaver bir vak'anın (cas) tetkikidir.»

Farkına varılacağı veçhile, bu sözler Taine'in nazariyelerini tekrarlamaktan başka bir şey yapmıyor. İlmî iddialarla öğünen bu tetkikin, Zola'nın ümit eder gibi görüldüğü (2) neticeleri vermiyeceği tabîi idi. Hakikati halde Zola, en az güvenilebilecek bir kaç ilmî telkinlerden istifade etmekle iktifa etmiştir. Bunlardan birincisi şudur: insanlar, başlıcaları kanlı ve sinirli olmak üzere bir kaç mizaça ayrılırlar; imdi, evlenme vasıtasile iki muhtelif mizacın ortaklaşması (association), bu iki mizacın her birinde, hususî, yeni bir takım aksülâmel tesirleri yapabilir. Zola'nın iktibas ettiği ikinci fikir, imprégnation (nüfuz, bulaşma) nazariyesidir; bu nazariyeyi, Dr. Lucas, ve bilhassa Michelet'den almıştır. Michelet der ki: «İlkah edilen kadın, imprégné edilince, artık kocasını, her yerde kendinde taşıyacaktır.» İşte, Zola, Madeleine Féral'da bu pek az ilmî iddiadan istifade etmiştir. Nihayet, Zola'nın aldığı son esaslı fikre geçelim: Zola, Taine'le beraber şu iddiayı ileri sürüyor: vicdan azabı gibi şiddetli bir his, hakikati halde bir takım uzvî rahatsızlıklardan, bozukluklardan, nüaslardan başka bir şey değildir. Bu faraziyeler sayesinde, yukarıda zikri geçen iki romanın müptezel bir takım vak'alarından ibaret olan mevzularının mahiyeti değişiyor; bu iki eser, hakika-

(1) Tempérament kelimesini, itiyada uyarak ve kısalığı gözönünde tutarak «mizaç» diye tercüme ediyorum; hakikati halde, «uzvî bünyenin maddî, fizik teşekkül tarzı» demek daha doğru olurdu; çünkü mizaç kelimesine, biz biraz da manevî bir mana izafe etmekteyiz; halbuki fransızcada, manevî teşekkül tarzına, karakter denilmektedir. Y. Ş.

(2) Daha aşağıda da görüleceği veçhile, Zola hususî notalarında metodunun vereceği neticeler hakkında çok şüpheli davranmaktadır: Alenî kanaati, hakikî kanaatinden farklıdır. Y. Ş.

ten artık iki aşk hikâyesi olmaktan çıkıyor ve hassasiyetin anormal bir takım tēzahüratının monoğrafileri oluyor. Böyle olunca, Zola, kendi edebî temayülleri için natüralist kelimesini — bu kelimeye daha sonra vereceği mânada — kullanabilirdi, nitekim de kullanmıştır; Zola, «natüralist muharrirlerin grupuna» mensup olmakla iftihar ediyordu.

Hakikati halde, yukarıda zikri geçen nazariyeler, faraziyeler, muharrir için zengin bir memba teşkil edemezdi; bir kaç cümlede muharrir, mutasını tüketiyordu, halbuki romanını bu muta üzerine yazmak mecburiyetinde bulunuyordu. Romantik vasıtalar, Zola'nın imdadına yetiştirdi. Onun için, bu eserler, üzerlerine pek te samimî olmıyan bir kanaatle ilmî yaftası yapıştırılan klâsik kasvetli melodramlardan ibarettir. Esasen, Zola'nın, o tarihlerde, eserinin ilmî kıymetine dair hayalâta kapılmadığı, hususî notlarından anlaşılıyor.

Zola, daha 1868 de, yani Thérèse Raquin ve Madeleine Féral'nın intişarının ferdasında, Rougon - Macquart serisinin fikrini ve plânını tasarlamış bulunuyordu: isteseydi, demin bahsetmiş olduğumuz iki romanını kolayca bu seriye ithal edebilirdi. Çünkü bu iki romandaki kahramanlar da, Rougon - Macquart serisinin kahramanlarının maruz kalacağı tesirler altında istihale eden şahıslardı.

Üçüncü bahis

“Tecrübî Roman”, nazariyesi. Natüralizmin felsefî, siyasî ve içtimâî muhiti.

I. Tegrübî roman: Claude Bernard'ın tesiri. — Tegrübî roman nazariyesini, bir az geç olarak Zola ifade etmiştir; 1879 dan 1882 ye kadar süren uzun mücadelesi esnasında, bu nazariyeyi bir çok defa ileri sürmüşse de ona en vazih ve en kusursuz şeklini, 1880 de intişar eden Roman expérimental'inde vermiştir. Zevahire bakılacak olursa, bu nazariye, ancak 1880 de meydana çıkıyor, çünkü ancak bu tarihtedir ki şiddetle müdafaa veya şiddetle tezyif ediliyor. Yine zevahire bakılacak olursa, bu nazariyenin tetkikine geçmeden evvel, Zola'nın eserlerinin verdiği neticeleri gözden geçirmek lâzımgelir: tarih sırası bunu icap ettiriyor; çünkü nazariyeyi ifade ettiği 1880 tarihinde, Rougon - Macquart silsilesinin dokuz cildi çıkmış bulunuyor. Hakikati halde böyle hareket edilirse, yanlış bir yol tutulmuş ve realitenin manzarası tahrif edilmiş olur; çünkü, bu nazariye, başka muharrirlerde görüldüğünün hilâfına olarak, eserler yazıldıkça meydana çıkmamıştır; nazariye, ta 1870 den biraz evvel, yani Rougon-Macquart romanlarının plânı çizildiği esnada, tespit edilmiştir; şu halde, nazariyeden başlamak lâzımgelir.

Tegrübî roman nazariyesinin, 1870 muharebesinden sonra yetişen nesle ait düşüncelerle hiç bir münasebeti yoktur. Zola'nın kafasında Taine'in fikirlerinin hazırlamış olduğu bu nazariye, Claude Bernard'ın 1865 de Introduction à la médecine expérimentale unvanlı eserini neşrettiği gün, doğmuştur. Bu büyük fiziolojist, 1864 le 1867 arasında, fikirlerini, kitaplar, makaleler, akşam konferansları vasıtasile çok çabuk yaymış ve kabul ettirmişti. O devrin âlimle-

ri arasında, büyük kari kütlesine en çok tesir icra etmiş olanı, muhakkak ki Calude Bernard'dır; bu âlim, kimyacı ve bioljist'lerin sessiz sessiz laboratuvarlarda tatbik edip durdukları metodları vazih bir surette ifade etmiştir. İntişar eder etmez, pek haklı olarak söylenmiş olduğu veçhile, *Introdction à la médecine expémentale* eseri, pozitif ilmin *Discours de la méthode*'i vazifesini görmüştür.

Bu eser, klâsiktir; ve onun gayesini ve plânını hatırlatmak, ihtimal, lüzumsuz görülecektir; fakat Zola, Claude Bernard'ın fikirlerini, romanın lehine olarak kendine mal etmekten ve bu âlimin sözlerini tekrarlamaktan başka bir şey yapmamıştır; Zola, kendi nazariyesile bu âlimin nazariyesi arasında tehayyül ettiği benzerlik dolayısıyla, kendi nazariyesini ötekine o kadar bağlamıştır ki Zola'nın nazariyesinden bahsedebilmek için, Claude Bernard'ın fikirlerinden bahsetmek lâzımgelir.

Claude Bernard'ın zamanında tababet, kendisini bir san'at addetmekte mahzur görmüyordu; hattâ bir çok hekimler, tababetin bir ilim olamayacağını iddia ediyorlardı. Bunlara karşı Claude Bernard, biraz evvel zikri geçen eserinde şunu isbat etti ki tababet, fizioloji'ye dayanmak, kendini, komşu ilimler olan kimya ve fizik gibi tecrib (*expérimentation*) metoduna tâbi kılmak şartile hakikaten bir ilim olabilir. Claude Bernard, gelişi güzel toplanan ve sadece tasviri bir müşahede mahiyetinde bulunan tecrübeyi, istiye istiye yapılan, metod dairesinde tahrik edilen ve âlimin arzusuna göre boyuna değiştirilebilen tecripten ayırmağa büyük bir ihtimam göstermiştir; bilhassa, pervasız olması icap eden faraziye ile bilâkis tamamilen ihtiyatlı davranması lâzımgelen tecribin münavebeli rollerini pek vazih bir surette tebarüz ettirmiştir: faraziye, araştırmanın (*recherche*) yolunu açar, ve araştırmanın yegâne gayesi ise, başka bir faraziye doğurtmak için birinci faraziyeyi yıkmak olur: bu münavebeli faaliyet, bu surette devam eder, ta ki tenkit, muvakkat bir zaman için, kendisini, yenilmiş addetmek ıstırarında kalsın; ilmin neticeleri, daima muvakkattir; esasen ilim, hâdiselerin «niçin»ni istihdaf etmez, «nasıl» husule geldiklerini ispat etmekle iktifa eder. Hekim, fiziolojik

hadiselerin icap ettirici şeraitini bildikten sonra, bu şeraitin üzerine tesir yapabilecek, ve bu şeraite tâbi olan tezahüratı, emeline göre mesut bir surette değiştirebilecektir; böylece sıhhati koruyacak ve hastalığı iyi edecektir.

Zola, kendi itirafı veçhile, *Introduction à l'étude de la médecine expérimentale* eserinin başlıca parçalarını kopya edivermiştir. Roman *expérimental*'inin başında diyor ki: «Benim burada yapacağım şey, bir adaptasyondan ibarettir; zira tecrübî metodu, Claude Bernard, *Introduction à l'étude de la médecine expérimentale*'inde, harikulâde bir kuvvetle ispat etmiştir. Otorite'si kat'î olan bir âlimin bu kitabı, benim için sağlam bir esas vazifesini görecektir. Bu mesele, bu eserde tamamilen tetkik edilmiş bulunuyor; onun için, ben cerh edilmez deliller olmak üzere, bu eserden, bana lâzım olan iktibasları yapmakla iktifa edeceğim. Şu halde, benim yazılarım, bir iktitaftan ibaret olacaktır; zira, her hususta Claude Bernard'ı kendime siper edineceğim. Fikrimi daha açık kılmak ve ona bir ilmî hakikat kat'iyetini vermek için, hekim kelimesinin yerine romancı kelimesini koymam kâfi gelecektir.»

Natüralist roman nazariyesi, işte böylece, — Zola'nın fennî bilgisinin iptidaîliğine ait deliller teşkil eden bunun gibi sadedelâne, güldürücü mukayeseler sayesinde ki — taazzuv ediyor. Zola'ya göre, roman, 1865 e kadar, bir san'atten ibaretmiş; muhayyele, romancının hâkim melekesi kalmış imiş; ve her yerde şu kanaat yerleşmiş imiş ki ilmin romanla hiç bir münasebeti yoktur; yalnız Balzac ve Flaubert, hakikati bir dereceye kadar görmüşlermiş. Roman, psikoloji üzerine, yani Auguste Comte ve Taine'denberi zannedildiği veçhile fizioloji üzerine kurulacak olursa, kolayca bir ilim olabilecektmiş. Roman, bir müşahede ilmi vaziyetinden bir tecrübe ilmi vaziyetine geçecekmiş. Esasen romanda tecrübelerle girişmekten daha kolay bir şey var mı imiş? İnsan, içtimaî veya ferdî bir vak'aya ait bir müşahedede bulunur; bu müşahedeyi kontrol etmek üzere bir vaziyet icad eder: bu, eserin mutasını; yani faraziyeyi teşkil edecek; ondan sonra, bu faraziyenin sıhhati, vak'aların cereyan tarzı vası-

tasile tetkik edilecek; öyle olunca, romanın neticesi, tecribin kıymetli bir neticesinden başka bir şey olmayacak. Zola der ki: «Hasılı, bütün ameliye, vakı'aları tabiatten almaktan, ve ondan sonra muhitlere ve şeraite yaptırılacak olan değişiklikler vasıtasile bu vakı'alara tesir icra ederek onların mekanizmasını tetkik etmekten ibarettir.»

Fakat Zola, bu kadarla iktifa etmiyor, daha ilerisine gidiyor, ve, romancının bu tecrübelerde bulacağı şeyin, yine bizzat kendisinin sokmuş bulunacağı şeyden ibaret olacağını aklına getirmiyerek, hiç istifini bozmadan, şunu iddia ediyor ki romancı, bir kaç teşebbüsten sonra efâlimizin niçin'ni değil, fakat nasıl'ını söyleyebilecek, beşerî ve içtimaî kanunlar tanzim edecek, realiteye tesir yapabilecek, içtimaî bünyenin sıhhatini koruyabilecek veya hastalıklarını tedavi edebilecektir.

Fakat bu iddiaları, onun ağzından dinliyelim: «Zamanlar ilerleyince, kanunlar elde edilince, en iyi içtimaî hale varmak için fertler ve muhitler üzerine tesirler yapmak kâfi gelecektir. Böylece biz pratik sosyoloji yapıyoruz ve bizim mesaimiz siyasî ve içtimaî ilimlere yardım ediyor. Tekrar ediyorum, bundan daha necip ve tatbikat itibarile bundan daha geniş bir meşgale bilmiyorum. İyilik ve fenalığın hâkimi olmak, hayatı, cemiyeti tanzim etmek, mürur zamanla mücrimliğe ait meselelerin tecrübe sayesinde halli vasıtasile sosyalizmin bütün meselelerini halletmek, beşer sâyinin en faydalı ve en ahlâkî işçileri olmak değil midir?»

II. Zola'nın ilmi. — Bu romanesek tecrip ne gibi kanunlara varmıştır? Zola'nın acelesi vardı; bu kanunları aramak külfetine katlanmadı; daha işe girişirken onları hazır olarak başkalarından aldı, ve iyi ispat edilmemiş, pek az sağlam bir takım kanunlara, daha doğrusu, esası şüpheli bir takım faraziyelere kendini bendetti.

Natüralist romanın kabul ettiği kanunlar şunlardır:

1. Muhitlerin tesiri kanun: Bunu, Zola, Taine'in Introduction à l'histoire de la littérature anglaise'indeki seklile alıyor.

2. Hislerin ve heyecanların menşelerinin sırf fiziolojik olduğunu kabul eden kanunlar: bunları Dr. Ch. Letourneau'nun 1868 de

intişar eden *Physiologie des Passions* unvanlı kitabından iktibas ediyor.

3. Bilhassa, irsîlik kanunları: bunları en alelâde ve hakikate en az uygun bir mânada anlıyor.

Bu saydığımız kanunlara, Balzac'ın muhtelif romanlarda aynı eşhası sahneye koymak hususundaki büyük fikrini ilâve edecek olursak, Zola'nın, Rougon - Macquart serisini tasarlarken dayanmış olduğu başlıca fikirlerin listesini tamamlamış oluruz.

İrsîlik fikri, Zola'yı, önceleri Balzac'ın fikrini ancak dar bir şekilde tatbik etmeğe sevk etmiştir. Zola, gayri matbu bir takım notlarında şunları yazıyor: «Ben muasır cemiyeti değil, muhitlerin tesiri altında değişen ırkın harekâtını göstermek suretile bir tek aileyi tasvir etmek istiyorum. Tarihî bir çerçeve kullanıyorsam, bu, sırf, aksülâmelde bulunan bir muhite malik olmak içindir; san'at ta, ikametgâh ta birer muhittir.»

Zola, bir aileyi alıyor; bu ailenin başlangıcında, sinirli bir ane ve alkolik bir baba vardır. Şimdi, iki üç nesilde bu müşterek kütükten doğan on, on iki ferdin hayatta hattı hareketleri ne olacak? İlk bakışta, insanın, bu fertlerin birbirinden derin bir surette farklı olduklarına hükmedeceği geliyor, çünkü yaşadıkları muhitler, çok farklıdır; fakat tahlil, bunların, müşterek irsî kusurlar ve psikolojik ve fiziolojik benzerliklerle birbirine bağlı olduklarını kolayca meydana koyuyor.

Natüralist romana en çok ilham veren kanun, irsîlik kanunudur; bu kanun, ferdin rolünü asgariye indiriyor ve bu suretle pozitivizm'in en büyük emellerinden birini tatmin ediyor. Zola, Thérèse Raquin ve Madeleine Féral'ti yazarken bu kanunu yeni öğreniyordu; bunu az çok bir ihtimam ile tetkik eder etmez, Rougon - Macquart'larının plânını, tasarlamaya ve yazmaya muktedir oldu.

Zola, irsîlik hususundaki bütün bilgisini, 1868-1869 senelerinde okuduğu Dr. Prosper Lucas'ın—unvanı yarım sahife tutan— bir ese-

rinden aldı. Dr. Lucas'ın bu eseri, bibliografilerde, bu meselelere dair yazılmış eski tetkikat arasında, bazan zikredilmektedir, ve bu muharririn bu eserde topladığı vak'aların bazılarını iktibas edenler vardır. Fakat hiç bir vakit âlimler bu esere büyük bir kıymet vermemişlerdir. Dr. Lucas, çok defa, bir takım mücerret mefhumları, bir takım eski metafizik varlıkları (entité), sahici kanunlar diye ortaya atıyor. Fakat eseri, bir çok vakı'alar ihtiva eden zengin bir kolleksiyondur; Doktor vakı'aları, her yerden ve tenkit süzgecinden pek az geçirerek toplamıştır; tasnif, karışık ve indidir. Dr. Lucas, bilhassa, sinir hastalıkları, delilik, cürme istidat gibi mânavî, maddî anormal vakı'aları kaydediyor ve onları irsîliğe atfediyor. Zola'nın bu eserden almış olduğu notlardan anlaşıldığına göre, bu eserden umumî bir istikamet almakla kalmamış, bir çok hususî malûmat ta toplamıştır.

Zola, 1878 de intişar eden Une page d'amour eserinde, romanlarını yazarken, Dr. Lucas'ya dayandığını, ve Rougon - Macquart'ların şeceresini tanzim etmek için onun eserinden istifade ettiğini itiraf ediyor. Fakat Zola bununla iktifa etmiyor ve Dr. Lucas'yi, Dr. Pascal ismi altında, yine bu unvanı taşıyanın bir romanının kahramanı yaparak, ona, yirmi ciltlik Rougon - Macquart'ların mânasını izah ettiriyor. Dr. Pascal, romanın 36 ıncı ve onu takip eden sayfelerde irsîlik hakkındaki fikirlerini izah ederken, Dr. Lucas'ın eserlerinin hulâsasını yapmış oluyor. Fakat bu hulâsa, Zola'nın, aşağı yukarı yirmi sene evvel bu eseri okuduktan sonra alınmış notlara göre yapılmıştır; Zola'nın hulâsasını, asıl eserle mukayese edilecek olursa, Zola'nın çok defa eseri çabuk okumuş olduğu ve çok defa muharririn hakikî fikrini kavramadığı anlaşılır. Fakat bu gibi şeylerde fazla durmak boştur; çünkü Zola'nın bu eserde aramış olduğu şey, bir takım etiketlerdir; yoksa kelimelerin arkasında gizlenen hakikî mânaları anlamağa pek az çalışmıştır. Hulâsa, Zola'nın Dr. Lucas'dan ettiği istifade, Claude Bernard'dan ettiği istifade gibi, kelimelerin pek ötesine gitmiyen sathî bir istifadedir.

III. Felsefî muhit. — Tecrübî roman, fiziolojik roman, irsî kusurlar, muhitlerin tesiri, işte Rougon - Macquart'ların cihazı, bundan

ibaretti. Zola, uzun seneler, bu formülü, hattâ kelimelerini değiştirmeden tekrar edip duracaktır. Bu pek iddialı roman formülü, — bilhassa ilham ettiği eserler göz önünde tutulamazsa — çok yavan ve sadedilânedir; pozitivim'in hakikî ruhuna nüfuz etmiş olan okuyucuların, bunu, ilmin olsa olsa kaba bir karikatörü diye telâkki etmeleri tabiî idi: Flaubert'in kanaati bu merkezde idi ve bunu söylemekten çekinmedi. Fakat, o tarihlerde, ilmin az bilgili müfrit meftunları bugünkünden çoktu, ve bunların meftuniyeti, bilgilerinin azlığı nispetinde hararetli idi. Muhit, ilme ait müfrit telâkkilere o kadar müsaitti ki Zola'nın kat'î, anatsız formüllerinden yüz çevirenlerin adedi, zannedebileceğimizden çok azdı.

Pozitivizm, ilme hürmet, o tarihlerde hakikî bir fetişizm şeklini almıştı; ve, senede bir çok defa, ilmin şu veya bu yeni ve büyük keşfini gazetelerden haber alan büyük kari kütlesi, Berthelot'nin tâbirlerince «ilmin mânevî ve iktisadî sahadaki bu mütemmadi müdahalesini», modern fikrin esaslı bir mevzuası diye kabul ediyordu. Bir Pasteur'ün veya bir Berthelot'nun keşifleri, artık ne laboratuvarlarda, ne de hattâ, tatpik edildikleri hastahane ve fabrikalarda kapalı kalmıyordu; bu keşifler, yapılır yapılmaz, gazeteler tarafından her tarafa yayılıyordu; tatlı hülya ve heyecanlara bayılan halk kütleleri bu keşifleri işittikçe, gözlerinin önünde, artık mâneviyat ve nazarıyat sahasında değil, fakat bütün insanların sıhhat ve saadeti sahasında harikulâde terakki ufukları açılıyordu: öyle tasavvur ediliyordu ki, az zaman zarfında, hastalık alt edilecek, tabiatın bütün kuvvetlerine el atılacak, ve yaşayışın maddî şeraiti değiştirile değiştirile, hakikî altın devri ismini almağa lâayık bir devreye irişilecektir.

Bu devrin büyük âlimlerinden olup halka mahsus ilmî bir felsefeyi vülgarize eden ve siyasî hayata karışan Berthelot, bu umumî haleti ruhiyenin çok mânidar bir timsalidir. İlmin, insanların maddî ve mânevî saadetine lehine olarak kuvveden file çıkarabileceği şeylere dair alenen ve bazan resmen en büyük vaatlerde bulunmuş olan âlim, Berthelot'dur; ilmin sentez'lerinin hudutları olmayacağını ve

kimyanın terakkilerinin bir gün gelip insanları her günkü yiyeceklerini tedarik etmekten kurtaracağını haber veriyordu.

İlmin bu emsalsiz prestiji, ve mucizeler yapabileceğine ait bu umumî kanaat, Zola'nın gûya ilme dayanan ve onunla teşriki meşai etmek isteyen eserinin ragbet kazanmasına çok yardım etti. Vakıa, sukutu hayal gecikmedi: yarım asırdanberi ilim namına yapılmış olan ihtiyatsızca vaatlerin çoğu suya düştü; nihayet farkına varıldı ki pozitivist şekillerine rağmen bu vaatler, beşeriyetin mutlak saadete ait ebedî şimer'inin yeni bir ifadesinden başka bir şey değildir. Natüralizm, «ilmin bu iflâsından» hemen müteessir oldu; şifakat önceleri, ve bilhassa inkişafı esnasında, ilmin bu itibarından çok istifade etti.

Natüralizm'in devrinde, zamanın ilmî veya felsefî faraziyeleri siper edinerek yayılan «itikatlar» arasında, bir tanesi vardır ki tesiri son derece büyük olmuştur: transformizm, daha doğrusu, 1859'de intişar eden De l'orgine des Espèces'in yaydığı deternizm. Tabiî istifa (sélection), hayat için mücadele, karakterlerin irsîliği, ilâh.. gibi fikirler, büyük kari kütlesinde çabuk revaç buldu. Pozitivist'ler, serbest itikatlılar, pek çok vakı'aları ahenktar bir surette bir araya getiren, determinizm ve tarakki mefhumlarını yenileştiren, gaî illetler (causes finales) itikadına karşı mükemmel deliller arzeden, dünyada kat'î bir intizam fikrini muhafaza etmekle beraber rebbanî hikmet (providence) fikrini ortadan kaldırmak imkânını veren bu cazip mesleki büyük bir sevinçle karşıladılar. Darwinizm'den, titiz olmıyan popüler bir felsefe doğdu; ve, psikolojide, ahlâkta, sosyolojide, tarihte, hattâ edebî tenkitte, hulâsa bütün sahalarda damgasını vurdu. Çoktanberi tabiî tarihten iktibas edilen, fakat sırf teşbih olarak kullanılan **neviler, cinsler, nevilerin istihalesi** gibi fikirler, ilmî denilen edebî tenkitte nihayet hakikî kanunlar diye telâkki edildiler. Hennequin'in ve bilhassa Brunetière'in, bu fikri nasıl tatbik ettikleri malûmdur; vakıa Brunetière, Zola'nın başlıca muarızı idi ve onun ilmî bilgisinin eksikliğini açığa vurdu; fakat kendisinin **denevilerin istihalesi** nazariyesinin tazammun ettiği kelime sui istimalleri, Zola-

nin tecrübî roman nazariyesinde irtikâp ettiklerinden daha az aykırı değildir. O tarihlerde, âlim olmadıkları halde ilimle uğraşanlar pek çoktu ve onun için sahte âlimler çoğalıyordu. Modern ilmî fikrin bir çok inhirâflarından bilvasıta mes'ul olan, bilhassa darvinizm'dir. Pek muhtemeldir ki Zola, darvinizm'le, daha doğrusu darvinizm'in efsanesile bu derece meşbu bir fikrî muhitte yaşamamış olsaydı, yukarıda zikri geçen fikirlere o kadar sarılmaz, veya hiç değilse onları bu derece şümûllü bir tarzda tatpik etmeğe kalkışmazdı.

Aynı tarihlerde, Schopenhauer'in uzun müddet meçhul kalmış olan, ve 1860 danberi Fransa'da vülgarize edilen fikirleri, son derece büyük bir rağbet kazanıyordu; 1880 e doğru, Schopenhauer'in ismi «bütün ağızlarda dolaşıyor; felsefe kürsülerinde, fikirleri tefsir ediliyor; salonlarda ondan iktibaslar yapılıyor.» Pozitivist'lerin hiç yadırgamadığı bu meslek, natüralistlerin son derece hoşlarına gitti; çünkü bu felsefenin başlıca mukaddeme (prémises) ve mevzualarında, eski ideolojik zihniyeti veya ilme karşı modern tapınmayı ihlâl edecek bir şey yoktur; psikolojisi tamamen ampirik'di; ahlâki, tamamen, biolojinin dünyayı sürükler görünen büyük kanunları üzerine müessesti. Şüphesiz, Schopenhauer'in betbinliği, pozitivist fikir için mutlaka kabul edilmesi icap eden bir şey değildi; katıksız pozitivist'lerin metafizik'e ihtiyaçları yoktu; vakı'aların teması onlara kâfi geliyor ve ilme olan imanları onlara gürbüz bir nikbinlik veriyordu. Bununla beraber, yeni mabudun (ilmin) bu müminleri arasında, gizli gizli emel kırıklığına uğrıyanlar vardı; ilim, yavaş yavaş eski metafizik şimer'leri, dinî hulyaları, maziperestlikleri, hissin ve himlerini (illusion) koğuyordu; insanı kâinatta işgal ettiği yüksek yerden hakikî yerine, yani küçücük bir yere indiriyor ve onu hayvanlar veya hayatın en iptidaî şekillerile aynı safa koyuyordu; her şeyin mekanik bir tarzda tanzim edildiği, mevcudatın bir takım karşı gelinmez kanunların sürükleyişi altında birbirile çarpıştığı ve çiftleştiği bir dünya sisteminde, ruh, zekâ, ideal emeller gibi kelimeler, mânalarını gitgide kaybeden kelimelerdi.

Bu şerait altında, bir çok zekâlara müthiş bir yeis çökebilirdi;

Schopenhauer, onları tatmin etti; Schopenhauer, ilmi hiç inkâr etmiyor; onun hükümlerine karşı isyan etmiyor; fakat ilmin dünya hakkındaki görüşünün, mahzun mizaçlı ve sinirli kimselerde doğurduğu ıstıraptan kurtaracak vasıtayı veriyor. Bilâhare Leconte de Lisle'in de yapacağı veçhile Schopenhauer, Hindistanın vazgeçme (renoncement) ve vehim mesleklerine müracaat etmiş, ve onlarda, modern metafizik ıstırapın şayanı kabul bir sureti hallini, — ilmin, artık «yaşamak zevkini» tatmağı imkânsız kılacak kadar natamam bir surette izah ettiği bir dünyada — hiç olmazsa ıstırapsız yaşamak vasıtasını bulmuştur. La joie de vivre = **yaşamak zevki**, malûm olduğu veçhile, Zola'nın bir eserinin unvanıdır. Zola, bu eserde, pozitivizm'den doğabilecek olan şu iki felsefeyi karşılaştırıyor: bir taraftan, hayatın bir cüz'ü olmak itibarile ıstırap ta dahil olduğu halde hayatın şartlarını şetaretle kabul etmek, diğer taraftan, ıstırap olmak dolayısıyla hayata karşı vazgeçme ile, hareketsizlikle, hulâsa mânevî intiharla mukabele etmek.

Schopenhauer'un «irade ve suret (représentation) olarak dünya» nazariyesi, bu sebeplerden dolayı büyük bir rağbet kazandı; bu nazariye, zekâyâ, maddenin realitesini inkâr etmek ve bizzat kendini inkâr etmek imkânını veriyordu. Bundan başka bu nazariye, merhamete müstenit ve modern cemiyette tatbiki elverişli bir ahlâk, romantik hassasiyete karşı bir aksülâmel teşkil eden bir aşk telâkkisi, ve nihayet muharririn eserini tetviç eden parlak bir san'at nazariyesi arz ediyordu; san'at tarafından tasvir edilen dünya, artık kasvetli olmaktan çıkıyor, hayatın zevki, filozofun en yüksek tesellisi oluyordu; bu fikir Flaubert'e o kadar nüfuz etmiştir ki Tentation de StAntoine unvanlı eserinde, dünyanın, ancak bizim ona dair bir takım tasvirler yapabilmemiz için vücut bulduğunu söylemeğe kadar gitmiştir.

IV. Siyasî muhit. — Nihayet, 1870 den sonra, siyasî ahval ve şerait te, natüralizmin inkişafına yardım etmiştir. Zamanın bazı münekkitleri, Zola ile cümhuriyeti, birbirinden ayırlamaz iki ortak olduklarını, müsbet bir hakikat addediyordu. Katolik ve kralcı münek-

kitlerden A. de Pomartin, Gazette de France'te der ki: «Demokrasinin ve radikalizm'in zaferleri sayesinde, müteaffin bir edebiyat husule gelmiştir...» Ve şüphesiz ki bu sözler iğrenç küfürlerdir; fakat, işaret ettikleri mutabakat doğrudur. Natüralist romancıların çoğu, ve bilhassa onların reisleri Zola, bililtizam natüralist mesleğile cümhuriyet fikrini biribirine sıkı bir surette bağladılar. Bu hareket tarzı, potivizm'den kalma bir miras, imparatorluk zamanında alelekser muhalefet edebiyatı mevkiinde bulunmuş olan realizm'den gelme bir itiyaddı. Diğer taraftan, cümhuriyet, ilme dayandığını ve modern fikir hareketine en uygun bir hükûmet şekli olduğunu müdafaa ediyordu. Bu hususta, cümhuriyetçilerle natüralistler arasında bir nevi fikir kardeşliği vardı, ve Zola bunu 1879 da neşrettiği La République et la littérature ünvanlı küçük bir broşürde, pek açık bir ifade ile kaydetmiştir.

Zola, cümhuriyetle edebiyatı karşı karşıya getiriyor, ve cümhuriyetten, natüralistlerin tarafını tutmasını talep ediyor. Diyor ki: «Bu meselenin halli, son derece mühimdir. Bence cümhuriyetin mevcudiyeti buna tâbidir. Cümhuriyet, bizim metodumuzu kabul ettiğine veya reddettiğine göre, yaşıyacak veya yaşamıyacaktır. **Cümhuriyet ya natüralist olacak veya ortadan kalkacaktır.**» Buna başlıca sebep olmak üzere de şunu gösteriyordu: «Modern devleti, ancak, tahlil ve tecrübeye hürmetkâr olan ilmî veya natüralist cümhuriyetçiler tanzim edebilir. Cümhuriyet, ancak ilmî bir formülün kuvvetile mevcuttur.» Sosyolijinin büyük emeller beslediği, ve tarihî ve ilmî taharrilerin neticelerinin, kararname ve kanun şeklinde tatbikat sahasına konulması düşünüldüğü bir esnada, Zola'nın bu fikirlerine benzer mütalealar yürütenler çoktu.

Gerek natüralistlerin, gerek muarızlarının, cümhuriyetle natüralizm arasında o zamanlar müttefikan tasavvur ettikleri benzerliklerin hakikaten mevcut olup olmadığını kuvvetli delillerle ispat etmek güçtür. Ağlebi ihtimal, inkişaflarının hemzaman olması, fikrî yakınlıklarına çok müessir olmuştur: Natüralizmin ilk muvafakiyetleri, cümhuriyetin sağlam bir tarzda yerleştiği tarihe tesadüf edi-

yor. Cümhuriyet 1870 de ilân edilmiş olmakla beraber, ancak 1879 dadır ki Ayan Meclisi cümhuriyetçi oluyor ve Marseillaise yeniden terennüm ediliyor; ancak 1880denberidir ki On dört temmuz bayramını tes'it etmeğe cesaret ediliyor ve ruhban cemiyetlerine hücum başlıyor; ancak 1881 dedir ki intihabat, yeni bir siyasî heyeti iktidar mevkiine getiriyor. İşte, radikal sosyalist ve bir az sonra sosyalist fırkalarının yükselişleri bu tarihlerde başlıyor. Bu devir, müthiş bir ihtiras ve mücadele devridir, ve bu devirde, bittabi edebiyat ta dahil olmak üzere bütün sahalar münakaşa için müsait zeminler addolunuyordu. Zola, cümhuriyetçi idi; bunu tekrar edip duruyordu; natüralizmi, cümhuriyetçi bir meslek, ve Assommoir'le Nana eserlerini bu cümhuriyetçi mesleğin mahsulleri olarak takdim ediyordu.

Şüphesiz, bütün natüralistler, sonuna kadar radikal ve sosyalist kalmadılar; fakat 1880 tarihlerinde bililtizam cümhuriyetçilikle natüralizm, beraber yürüyen iki hareket gibi gösterildi ve bu beraberlik bir çok seneler sürdü.

Bununla beraber, natüralizm ruhunun en hakikî mümessili olan Zola, cümhuriyetçi imanından hiç bir vakit vazgeçmedi. Tabiî bir istihale, onu radikalizm'den sosyalizm'e götürdü ve Dreyfus meselesi esasında, cümhureyet prensipini daha tamam bir surette tahakkuk ettirmek isteyenlerin ön safında büyük bir cesaretle mücadele ederken, eski natüralist kanaatlerine tebaiyet ediyordu; hissin isyanlarına ve an'änenin prestiji'ne karşı, vakıaların takaddüm hakkı olduğunu kendisine söyleten, yine bu natüralist imandır. Hulâsa Dreyfus meselesi esnasında Zola'nın oynamış olduğu rol, bir tesadüf, bir tesir veya şu veya bu tarafa karşı bir temayül neticesi değil, derin bir surette kendisinde köklemiş olan natüralist imanının tezahüratıdır.

YUSUF ŞERİF

(Arkası var)